

**GEOGRAFII TEATRALE PE FIRUL ISTORIEI ȘI AL RÂULUI
(III): SENA – VIA MARLY – SPRE VERSAILLES**

Cristian Stamatoiu

DOI 10.46522/CT.2022.01-02.08

Abstract:

*Theatrical Geographies alongside the History and the River (III):
Seine River – via Marly – to Versailles*

The study follows the cultural route fertilized by the Seine, after exiting Paris towards the west. It is about the impressive hydrographic adduction of the river with the help of the „Marly machine“, in order to animate the water games and the fireworks in the gardens of Versailles / Trianon palace during the reign of Louis XIV. In this space, a culture of the outdoors spectacle was developed, through royal entertainment and gallant games, but also via private theatrical performances held in various venues, of which the most imposing is the one finalized by Louis XV: the Royal Opera added to the north wing of the palace. The names of the great classics of the theatre can be linked to these spectacle events, such as Corneille, Racine, Molière, and also the musician Lully, the choreographer Beauchamp, or the intendant Vigarani, not to mention the architectural spectacle resulting from the collaboration of the Sun King with his famous court artists: architects (Le Vau, Le Nôtre, Mansart, etc.) and painters (Le Brun, Poussin, etc.).

Keywords:

*Sena River, „Marly machine“, Versailles,
spectacles of Louis XIV, Molière*

Jean Baptiste Poquelin, zis mai apoi „Molière“, s-a născut acum patru secole (1622) într-o promițătoare familie de comercianți din zona Halelor, rezidența lor fiind situată strategic la intersecția dintre străzile Saint-Honoré cu Vieilles-Étuves-Saint-Honoré (astăzi Sauval¹), adică pe malul drept al trecerii Rivière de Sainne prin Paris². După o existență agitată de-a lungul căreia a reușit să aducă genul comic în rândul artelor clasice, el a suferit un grav atac de hemoptizie în 1673, în timp ce interpreta a patra oară rolul³... Bolnavului imaginar. Într-o manieră eroică, actorul a reușit totuși să salveze spectacolul, numai că el nu a mai putut fi salvat. După plecarea publicului, Molière a fost așezat într-un fotoliu și purtat de la Teatrul Palais Royal de-a lungul Rue de Rivoli⁴ și al fațadei de nord a Luvrului, până acasă, pe strada Richelieu la nr. 40. Drumul a fost de altfel foarte scurt, pentru că artistul locuia cam la 300 m în sus după colțul stâng al Palatului Regal, perimetru în care se regăsește neîntâmplător astăzi „Comedia Franceză“, în piața Colette. La scurt timp după ce a fost urcat în camera sa de la etaj, el s-a stins însă în urma unei masive hemoptizii.

Așadar, între locul nașterii lui Molière și cel al decesului ar fi cam un kilometru în linie dreaptă, adică tocmai zona cultural-teatrală⁵ din L'Île-de-France de care este legat clasicismul⁶ prin tragediile lui Corneille și Racine, dar și prin comediile

1. <https://fr.mappy.com/plan#/Rue%20Sauval%2075001%20Paris>, consultat la 3.02.2022.

2. Ortografiere arhaică dinaintea secolului al XIII-lea a râului Sena, cf. Karine Berthier, *D'une rivière à l'autre. Histoire de la Seine dans Le-Val-de-Marne*, Val-de-Marne, Conseil Général de Val-de-Marne, 2009, pp. 7-36.

3. Grimarest, Jean-Léonor, *La vie de Molière*, Paris, chez Jacques Lefebvre, MDCCV, f.p.: <https://books.google.fr/books?id=IDo0Ix-2OLOYC&dq=inauthor%3AGrimarest&hl=fr&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>, consultat la 20.02.2021.

4. <https://fr.mappy.com/plan#/Rue%20de%20Rivoli%2C%2075001-75004%20Paris>, consultat la 3.02.2022.

5. Cristian Stamatoiu, „Geografia teatrale pe firul istoriei și al râului (II): Sena la Paris“, în *Cercetări teatrale*, vol. II, nr. 1 (3), pp. 15-36.

6. Romul Munteanu, *Clasicism și baroc în cultura europeană din secolul*

lui Molière. Activitatea acestora a fost însă legată în proporții diferite și de Versailles, unde strălucea deja Regele Soare, care se înstrăinase de Palatul Luvrului, pe care îl considera tot mai incomod și irelevant pentru strălucirea sa.

Centru al vieții politice și culturale din secolul al XVI-lea, complexul arhitectonic versaillez este amplasat la ieșirea Senei din Paris, cam la 6 km sud-vest față de fosta Poartă „de Sèvres“. Acolo se construise în 1623, din ordinul lui Ludovic al XIII-lea, un pavilion de vânătoare, o zona împădurită, mlăștinoasă și nisipoasă propice acestui divertisment regal. Apreciindu-i avantajele apropierii de Paris, dar și aspectul retras, regele îl va transforma în 1633 într-un loc de refugiu sub forma unui castel din cărămidă cuprinzând deja Curtea de Marmură, ce va deveni centrul arhitectural al viitorului palat. Fire introvertită, regele a organizat acolo, pe lângă vânători și recepții private, concerte compuse și interpretate chiar de el, ba chiar și *Baletul Merlaison*, în care dansa în travesti un rol de hangiță.

Cu toate acestea, Versailles va rămâne doar unul din castelele pe la care se perinda de-a lungul anului Curtea regală (cam 5000 de persoane), din cauza lipsei de igienă. Astfel, dejecțiile din apartamente, de pe coridoare, de sub scări sau chiar aruncate pe geam⁷ forțau marea nobilime să-și schimbe locația în medie la două săptămâni⁸, perioadă după care nu se mai putea rezista olfactiv în ciuda utilizării masive de „eau de cologne“.

În 1661, când preia conducerea efectivă a statului, Ludovic al XIV-lea beneficia deja de o putere remarcabilă, pe care o va împlini prin noi cuceriri teritoriale, prin întărirea unei monarhii luminate și excesiv centralizate („Statul sunt eu!“), dar și prin crearea la Versailles a unui magnific nucleu de

al XVII-lea (3 vol.), Colecția „Studii“, vol. III / Partea a treia, București, Editura Univers, 1985, pp. 182-193, 290-328, 329-380, 236-280.

7. Iulia Bracher, *Versailles, le propre et le sale*, film documentar din seria *Toute l'histoire*, în prezentarea autoarei, La Plaine Saint Denis, AB Productions, 2016.

8. Philippe Beaussant, „Le Songe du Roi-Soleil“, în *Le Figaro* (collection), nr. 1, decembrie 2005, p. 23.

putere. Iar la această decizie Regele Soare a ajuns și datorită unor intrigi de palat în care a fost implicat indirect până și Molière, cel de curând revenit din turneul-exil în provincie (1645-1658) și acceptat acum cu brațele deschise la Paris⁹, unde trebuia să colaboreze cu compozitorul Jean-Baptiste Lully și coregraful Beauchamp sub coordonarea lui Vigarani, „intendentul pentru plăceri al Regelui”¹⁰. Astfel, au rezultat de-a lungul timpului: singura tragedie-balet pe care Molière și-a asumat-o – *Psyché* (1661), prin care s-a căutat repunerea în valoare a prodigioaselor mașinării de scenă de la teatrul reginei de la Tuileries; festivitățile galante ale *Plăcerilor Insulei Fermecate* (1664), ocazie cu care s-a reprezentat feeria erotică *Prințesa d'Élide*; divertismentul *Amorul medic* (1665) sau comedia-balet *Amanții magnifici* (1670), reprezentată cu prilejul inaugurării altor mașinării de scenă, cele de la Vechiul Castel (Le Vieux Chateau, fr.) amplasat la Saint-Germain-en-Laye¹¹. Această fuziune coregrafico-dramatică îi va caracteriza mare parte din operă, dramaturgul găsind modalități ingenioase de a insera în comediiile sale momentele dansante atât de apreciate de Regele Soare, care era un dansator de înaltă clasă. În acest sens, va rămâne antologică reprezentarea din 1670 de la Palais Royal cu *Burghezul gentilom*.

Colaborarea celor doi Jean-Baptiste (Poquelin, zis Molière, și Lully) nu a continuat însă fără asperități, fiecare încercând să se impună în fața regelui pentru a obține favoruri și funcții. Inițial, ei s-au întâlnit în vara lui 1661 la castelul Vaux-le-Vicomte, unde proprietarul, superintendentul de finanțe

9. Cristian Stamatoiu, *Istoria antropologică a activării reflexului teatral (O viziune holistică asupra civilizației scenei în interconexiune cu mentalul colectiv continuu)*, București/ Cluj-Napoca, Editurile Eikon/ Școala Ardeleană, 2015, p. 177.

10. Bruno Deltombe, *Molière et ses mystères*, film documentar din seria *Les secrets de l'histoire*, sub conducerea lui Jean Louis Remilleux și prezentată de Stéphane Bern, Paris, Société Européenne de Production et France Télévisions, 2022.

11. Laura Naudeix, „L'union des langages artistiques“, în: *Molière. Les secrets d'un génie, Le Point*, Grandes Biographies, Hors séries, nr. 31, ianuarie-februarie, 2022, pp. 49-51.

Nicolas Fouquet, organiza în cinstea regelui o sărbătoare care trebuia de fapt să-l umilească pe acesta prin splendoare¹² (fără a ști că, în secret și sub influența lui Colbert, hotărâse deja dizgrația regală). Ludovic al XIV-lea și întreaga Curte se deplasează cu peste 400 de calești de la Fontainebleau la Vaux-le-Vicomte, unde magnificul castel de 100 de camere le este prezentat cu mândrie de către bogatul proprietar. Cei doi potențați se vor retrage apoi în cabinetul de lucru al lui Fouquet, unde regele reperează cu furie disimulată portretul uneia dintre amantele sale oficiale (La Vallière), care îi acordase favorurile amoroase și lui Fouquet. Umoarea i se va schimba însă trecător la reprezentarea din 17 august a spectacolului *Les Facheux (Inoportunii)* realizată de Molière și Lully în două săptămâni¹³. Molière și Lully s-au întrecut, ajutați de coregraful Beauchamp, în a realiza un divertisment cu succes garantat în acel context al receptării. A fost vorba de o comedie-balet de trei acte în versuri, având un subiect-pretext¹⁴ pentru etalarea de virtuozități scenice. Astfel, personajul tânărului Eraste este împiedecat de opt „inoportuni“, toți interpretați de Molière, în a-și împlini iubirea cu Orphise (ulterior, pentru reprezentația tot particulară de la Fontainebleau, va mai apărea și un al nouălea personaj, în urma sugestiei făcute de chiar de rege). Iar, în răstimpul necesar actorului Molière pentru schimbarea în culise a costumelor, pe scenă se performau momente muzical-coregrafice. În cele din urmă, Eraste obține de la tutorele ei mâna lui Orphise, prilej de a se fi prezentat una din cele mai scandaloase și de succes diorame ale epocii¹⁵: cu referire la pictura renascen-tistă *Nașterea lui Venus* (din valurile mării) de Boticelli, pe scenă obiectul dorinței erotice va apărea dintr-o scoică sub

12. Bruno Deltombe, „Molière et ses mystères“.

13. Christophe Mory, contribuție la filmul documentar „Molière et ses mystères“ de Bruno Deltombe.

14. Louis Morand, *Notice sur Les Facheux de Molière* (1863), Pézenas, Théâtre-documentation, 2012, pp. 5-17, în: <http://www.theatre-documentation.com/content/notice-sur-les-f%C3%A2cheux-de-moli%C3%A8re-louis-moland#PDF>, consultat la 29.03.2022.

15. Alexandre de Vogüé, contribuție la filmul documentar „Molière et ses mystères“ de Bruno Deltombe.

forma unei zâne nude întruchipată cu nonșalanță de Madeleine Béjart la vârsta de 43 de ani, iar Molière nu a avut nimic împotriva ca iubita sa (fostă) să se expună astfel, întrucât el pusese deja ochii pe sora/ fiica ei, Armande Béjart, care avea pe atunci cam 18 ani și care îi va deveni soție în scurt timp (februarie 1622).

Vizita regală la Vaux-le-Vicomte a avut consecințe în multe planuri: sfidările lui Fouquet au întărit hotărârea regelui de a-l scoate din jocul politico-economic, ceea ce s-a și întâmplat prin trimiterea lui la închisoare pe viață, așa că interpreții *Inoportunilor* au rămas neplătiți; după a doua reprezentație privată, destinată doar Curții regale de la Fontainebleau, premiera publică a avut loc în 4 noiembrie la Palais Royal, în contextul festivităților prilejuite de nașterea viitorului rege, Ludovic al XV-lea, piesa fiind apoi una din cele mai jucate din repertoriul trupei (105 reprezentații), condusă de însuși Molière. Regele Soare a luat hotărârea de a eclipsa domeniul și castelul lui Fouquet prin strălucirea viitorului Versailles, a cărui reamenajare va începe cu adevărat în anul următor, cu aportul acelorași arhitecți Le Vau, Le Nôtre și al pictorului Le Brun, care conturaseră deja un stil original la Vaux-le-Vicomte.

Colaborarea celor doi Jean-Baptiste se va adânci apoi la castelul din Chambord, unde vor prezenta regelui, aflat acolo în plin sezon autumnal de vânătoare, divertismentul *Domnul Pourceaugnac* (1669), iar peste un an *Burghezul gentilom*¹⁶. În virtutea acestei trainice legături artistice, Molière îl împrumută în 1670 pe Lully cu 11.000 livre pentru construirea unei reședințe, dar va fi neplăcut surprins apoi de perfidia acestuia. În 1672, Lully află dintr-o confidență a lui Molière de intenția acestuia de a răscumpăra de la un datornic funcția de intendent general al muzicii regale, așa că i-o ia înainte fără niciun scrupul. Din noua poziție, el își va impune dreptul de autor muzical asupra comediilor-balet create cu Molière, ceea ce deschidea două căi de rezolvare: răscumpărarea de către dramaturg a acestor drepturi (în quantumul sumei pe care

16. Yannick Mercoyrol, contribuție la filmul documentar „Molière et ses mystères“ de Bruno Deltombe.

i-o împrumutase lui Lully) sau interdicția reprezentării lor¹⁷. Deziluzionat de caracterul celui pe care îl crezuse prieten, Molière se radicalizează și, începând cu *Femeile savante* (1662, publicată în 1672), își creează un nou portofoliu de comedii de succes universal. Forțat să renunțe la pasajele coregrafico-muzicale, care dădeau conflictului scenic un aspect de superficialitate, Molière va revoluționa arta comediei, orientând-o spre caracterele dramatice ale clasicismului.

Odată luată în 1661 decizia construirii unui pol de magnificență la Versailles, au fost adăugate, în prima fază, vechiului palat aripi independente spre nord (Paris) și sud (Saint-Cyr), ele fiind realizate între 1662-1663 pe baza unui proiect al arhitectului Le Vau, pentru a fi fost apoi unificate într-un ansamblu grandios¹⁸. Iar aceste modificări nu s-au făcut fără mari eforturi, pentru că blocurile de marmură de trei tone fiecare erau aduse de la Campan timp de trei luni, în medie, pe calea apelor interne, pe Garona până la estuar, pentru a se naviga apoi pe ocean spre nord, finalmente urmând a se urca pe Sena spre Paris, în total, 1900 km de cale acvatică¹⁹.

În urma acestor reușite arhitecturale, dar și a căsătoriei cu Maria-Tereza a Spaniei, Ludovic al XIV-lea a decis chiar să neglijeze Luvrul, pentru a investi resursele disponibile în transformarea Versailles-ului într-un ansamblu somptuos care să valorifice la cel mai înalt nivel ultimele cuceriri ale artei și științei timpului. În acest sens, el a apelat întreaga viață și la străluciți arhitecți (Le Vau, Le Nôtre, Mansart) sau la școala unor pictori de renume în epocă (Le Brun, Poussin). Acestora le-au fost puse la dispoziție imense mijloace materiale, cu ajutorul cărora a fost materializată viziunea regală pentru un Versailles ce a depășit strălucirea palatelor Saint-Germain-en-Laye, Fontainebleau sau Vaux-le-Vicomte.

17. Jean Christian Petitfils, contribuție la filmul documentar „Molière et ses mystères“ de Bruno Deltombe.

18. Idem, „Le roman de Versailles“, în *Le Figaro* (hors série), 2007, pp. 26-27.

19. Phillipe Tourancheau, cu concursul lui Richard Poisson et Cédric Harrang, *Versailles, les défis du du Roi Soleil*, film documentar, Paris, Éclectic et France Télévisions, prezentare: Pierre Tissot, 2019.

Influențat de către Renașterea târzie italiană, Regele Soare și-a îndreptat atenția, după 1668, către fațada Palatului dinspre Răsărit. De acolo în jos se întindeau grădini versailleze animate de uluitoare jocuri de artificii și de ape. Dincolo de măreția arhitecturală a ansamblului de la Versailles/ Trianon, impresionează deci și sistemul hidraulic realizat sub intențența lui Colbert: *mașinăria Marly* (1682), amplasată lângă castelul omonim, unde își va găsi un luxos refugiu Regele Soare spre apusul domniei. După ce s-a renunțat la aducțiunea apei dinspre Loara, a urmat ca giganticul sistem de la Marly/ Bougival să împingă apa Senei spre Versailles printr-un impresionant sistem hidraulic de peste 10 km. Acesta începea prin 14 imense roți din lemn cu zbaturi, continuând cu pompe și conducte supraterane care făceau apa să urce o pantă de 115 m, după care urma un apeduct și o cădere naturală spre o rețea subterană de bazine unite prin țevi de plumb, prinse cu buloane și lipituri de staniu.

Astfel, era alimentată la Versailles mai întâi o salbă de lacuri artificiale, după care apa urca iarăși liber spre terasele palatului decorate de alei, bazine și parcuri tematice, denumite „boschete“, ce adăposteau în labirinturi simetrizate grupuri statuare ale zeităților greco-latine²⁰. Iar atmosfera acestor 26 de module decorative de pe diverse niveluri era însuflețită prin 2400 (!) de jocuri de apă²¹. Lor li se adăuga o zonă utilitară și, simultan, decorativă, aflată dincolo de aripa de sud a Palatului și de galeria semi-îngropată a „Orangeriei“: este vorba de „Grădina de legume a regelui“, amplasată lângă luciul de apă al „Bazinului Elvețienilor“. Iar de acest spațiu domestic se îngrijea însuși monarhul, care căuta acolo un refugiu în fața etichetei stricte de curte, el dând desigur doar ordine intendenților și grădinarilor cu privire la muncile de întreținere.

De splendida perspectivă a grădinilor din Versailles beneficiau apartamentele regelui și ale reginei și, apoi, „Marea Galerie“²², ce le va uni pe acestea din 1684 la nivelul etajului

20. Cf. cu: <https://mapcarta.com/fr/W4263379>, consultat la 25.03.2022.

21. Martin Aston, „La bataille de l'eau“, în *Le Figaro* (collection), nr. 6, mai 2006, pp. 80-84.

22. Philippe Beaussant, „Le roman de Versailles“, art. cit., 2007, pp. 28-29.

întâi. Acolo, se afla inițial o terasă „italiană“, având în centrul ei o fântână arteziană cu doi amorași. Astfel, în locul celor 11 arcade inițial exterioare terasei, la care s-au mai adăugat încă trei la fiecare capăt (preluate din cele două apartamente regale), au apărut 17 bolți, de această dată interioare, ce trebuiau acoperite cu oglindă. Lor le vor corespunde simetric 17 noi portaluri exterioare cu vedere spre grădinile versailleze. Iar spațiul astfel rezultat a fost și rămâne uluitor: 73 m lungime, 13 m lărgime și 12.5 m înălțime²³.

Definitivarea proiectului regal era însă afectată de faptul că fabricarea oglinzilor era pe atunci apanajul Veneției, cu care Franța era rivală în plan european. În aceste condiții, se va realiza sub presiunea regală o nouă evoluție tehnologică, prin fondarea unei manufacturi de oglinzi la Saint-Gobin (1665) de către intendentul Colbert, acolo urmând a se aplica tehnicile inovatoare ale meșterilor din Tourlaville, de lângă Caen.

Producția de oglinzi devine constantă din 1673, asigurându-se astfel un număr de 357 de careuri vitrate, care vor fi montate în ancadramentul celor 17 arcade, acum zidite în cadrul unor coloane în semirelief având capiteluri originale și generând ogive cu efigiile aurite ale soarelui și ale florii de crin (simbolul Franței), multiplicare în mod savant și simetric. Aceste elemente decorative, împreună cu cele 20 de mari candelabre din cristal, cu pictura murală a lui Le Brun și cu mozaicul, au creat un efect de *trompe l'oeil* atât de impresionant, încât spațiul a intrat în istorie sub titulatura „galeria de oglinzi“²⁴. La capătul dinspre nord, ea era legată în unghi drept de apartamentele regelui printr-un „portal“ înalt ce corespundea spre „salonul Războiului“, pentru ca spre sud, unde se aflau apartamentele reginei, să se deschidă spre „portalul și salonul Păcii“.

Oricum, la Versailles totul era edificat spre a se celebra printr-o lumină uluitoare măreția lui Ludovic al XIV-lea, Regele... Soare!

23. Caroline Lécharny, „Visite du palais de Versailles“, în *Le Figaro* (collection), nr. 1, decembrie 2005.

24. Sophie Humann, „De l'autre côté des miroirs“, în *Le Figaro* (hors série), 2007, pp. 75-76.

În ambientul de la Versailles, „divertismentul de vânătoare“ a fost transformat în „marile divertismente“ exterioare, marcate deja de o aură artistică. Cu acele ocazii, se organizau fastuoasele „Serbări galante“, în cadrul mirific al labirinturilor de alei, scuarurilor cu statui, boschetelor, bazinelor și lacurilor artificiale. Spațiu al intrigilor de curte, dar și al celor amoroase, aceste sărbători culminau cu magnifice concerte, spectacole și jocuri de artificii implicând costuri fabuloase. Aici au avut loc reprezentații de pur divertisment, precum *Plăcerile insulei fermecate* (1664) și *Sărbătoarea de la Versailles* (1668), pentru ca în 1674 să se organizeze de către același intendent Vigarani o serie de feerii și pastorale în decorul „Peșterii lui Teti“, *Sărbătorile lui Amor și Bacchus*²⁵, iar în Curtea de Marmură se va juca *Alceste sau Triumful lui Alcide* (1674), ambele spectacole de balet fiind susținute pe muzica lui Lully; și tot atunci a avut loc iluminarea fastuoasă a Marelui Canal în formă de cruce, amenajat dincolo de ultimul bazin al grădinii (cel al lui Apollo) și putând duce pe un braț spre Trianon.

Ansamblul cu trei volute și decorat cu scoici al „Peșterii lui Teti“ a mai rămas în memorie și printr-un tablou al unui pictor anonim, ce-l înfățișa acolo pe Regele Soare. Ulterior, clădirea a fost demolată pentru a se face loc extinderii aripii de nord a palatului, care acum ocupă acel amplasament prin „Capela regală“. În consecință, statuile Grotei au fost transferate mai întâi (1684) spre actualul „Boschet al Domurilor“, pentru ca ulterior (1704) ele să fie regrupate în ansamblul noilor „Băi ale lui Apollo“²⁶ (a nu se confunda cu „Bazinul Apollo“, amplasat dincolo de panta dealului Versailles, pe locul fostului „Bazin al Berzelor“ – n.n.).

Și, tot în logica spectacologiei exterioare, se înscriau atunci și reprezentațiile de pe scena plutitoare a Bazinului „Neptun“, amplasat pe latura de nord, în apropierea „Boschetului Teatrului de ape“. Era vorba în special de montarea în decorul mirificelor jocuri de lumină și de ape a spectacolelor

25. Philippe Beaussant, „Le roman de Versailles“, art. cit., 2007, p. 26.

26. Caroline Lécharny, „Visite de jardins“, în *Le Figaro* (collection), nr. 6, mai 2006, pp. 63-64 (și cu foto color).

de balet ale lui Lully, care dezvoltau teme antice, adaptate invariabil în sensul flatării monarhului. Desigur că nici Bacchus nu putea să lipsească din Olimpul versaillez, așa că și lui i s-a dedicat un bazin în imediata apropiere a ramurii stângi a scărilor ce coboară spre grădină. Numai că, acolo, el este figurat ca un zeu roman al vinului, fără a se sugera vreo apropiere cu acel Dionysos inspirator al artei teatrale, care era atât de apreciată la curtea Regelui Soare.

În ceea ce privește spectacolele de interior, acestea aveau loc seara, cam între orele 19 și 21,30 și au cunoscut la Versailles²⁷ doi poli de interes.

Un pol era public, destinat totuși numai membrilor curții, ce a fost improvizat pentru o lungă perioadă sub forma unei „Săli de comedii”²⁸ amplasate în culoarul vitrat ce lega corpul central (pavilionul Dufour) cu „Scara Prinților” din aripa de sud. Cum spațiul respectiv era destul de restrâns, nu se puteau asigura decât trei sute de locuri spectatorilor, așa că exista o mare concurență între membrii curții în a obține favorul de a asista acolo la spectacole.

De asemenea, se mai putea improviza și un alt pol teatral, dar mult mai restrâns, în apartamentele reginei; acolo, Maria-Tereza putea să asiste, însoțită de curtea personală, la anumite spectacole agreate (așa cum s-a și întâmplat la 9 noiembrie 1667 cu premiera absolută a tragediei *Andromaca* de Jean Racine, ce a cunoscut premiera publică abia a doua zi, la sala Bourgogne din Paris).

Amenajarea unei mari săli de spectacole s-a amânat însă până după moartea lui Ludovic al XIV-lea (1715), deși Regele Soare avusese mereu în vedere, după mutarea curții sale la

27. Françoise Cros de Fabrique et Frédéric Lusa (scenariști, primul dintre coautori fiind și regizor), *Les Trésors du Chateau de Versailles*, film documentar, Paris, Martange Productions și France Télévisions, prezintă Sophie Jovillard, 2015.

28. Vincent Pruchnicki, „Un théâtre au château de Versailles : la comédie de la cour des Princes”, *Bulletin du Centre de recherche du château de Versailles; Sociétés de cour en Europe, XVIe-XIXe siècle – European Court Societies, 16th to 19th Centuries*, 2009, în: <https://journals.openedition.org/crcv/10909>; <https://doi.org/10.4000/crcv.10909>, consultate la: 5.02.2021.

Versailles (1682), amenajarea în corpul de nord a unei „săli de balet“. De menționat că el însuși favorizase dezvoltarea artei dansului și, mai ales, pe aceea a baletului, pe care a practicat-o la nivel de virtuozitate până la vârsta de 30 de ani. În viziunea lui, spectacolul scenic nu putea ființa deplin în afara baletului și a muzicii, ceea ce a condus apoi chiar la obligația colaborării lui Molière cu Lully. Nu întâmplător, sintagma de „Regele Soare“ provine și din apariția Delfinului²⁹ (pe atunci în vârstă de 13 ani) în rolul Soarelui din spectacolul „à tiroirs“ Baletul nopții (1651), pentru ca, după un deceniu, tot el să apară în aceeași ipostază la un turnir desfășurat între Luvru și Tuileries, ocazie cu care a îmbrăcat o armură „solară“³⁰.

Din cauza restricțiilor financiare impuse de războaie și de amenajările deja oneroase de la Versailles, proiectul sălii de spectacole a fost însă mereu amânat, în ciuda planurilor unor arhitecți, precum Mansart sau Vigarani³¹. Apoi, după dispariția Mariei Tereza (1683) și căsătoria „secretă“ a regelui cu dna de Maintenon (care avea o viziune catolică strictă), totul dublat de o bătrânețe tot mai împovărată de gută, s-a ajuns la deturnarea proiectului teatral. Așa că, pe locul proiectatei Opere din prelungirea aripii de nord, s-a definitivat în 1710, cu puțin înainte de apusul Regelui Soare (la 1 septembrie 1715), o Capelă regală³² sobră, dar la fel de măreață și aurită precum restul palatului³³.

Ca o altă ironie a sorții, din cauza strălucirii festivităților de înscăunare a lui Ludovic al XV-lea, tatăl său, Regele Soare a fost înmormântat³⁴ cu mare întârziere... noaptea, la fel ca

29. Le Dauphin – „Delfinul“, denumire acordată exclusiv în Franța moștenitorului tronului regal, stabilit conform Legii salice. Termenul provine de la un titlu de noblețe legat de regiunea Dauphiné și acordat din oficiu primului băiat născut în familia regelui.

30. Philippe Beaussant, „Entre ciel et terre“, art. cit., 2007, pp. 110-111.

31. Vezi: <http://www.chateauversailles.fr/decouvrir/domaine/chateau/opera-royal#souhaite-par-louis-xiv-realise-sous-louis-xv>, consultat la 5.02.2021.

32. Aston Martin, „Les chantiers du couchant“, în *Le Figaro* (collection), nr. 1, decembrie 2005, pp. 79-82.

33. Caroline Lécharny, „Visite du palais de Versailles“, art. cit., 2005, pp. 84-85.

34. Le Centre des monuments nationaux, *Le dernier voyage de Louis XIV*, în <http://www.leroiestmort.com/fr/convoi-funeraire-de-lou>

Molière! Cu deosebirea că, în cazul fostului rege, s-a aplicat în 9 septembrie un întreg protocol moștenit din secolul al IX-lea d.Hr. Mărețul convoi îndoliat a parcurs la pas și în lumina făcliilor distanța până în centrul Parisului (cam 15 km) în zece ore, după care înhumarea corpului a avut loc în bazi-lica princiară Saint-Denis, cea a organelor interne, la Notre Dame, iar a inimii, la biserica iezuiților Saint-Louis, desigur, în cadrul unor slujbe catolice. De menționat că sicriul i-a fost coborât în pământ mai sus de 6 m, adică o adâncime la care se considera că pământul poate fi sfințit.

Aceasta a fost și situația arhitecturală a ansamblului Versailles preluată de Ludovic al XV-lea, care mult timp a neglijat și el, din rațiuni practice, dotarea palatului cu o sală propriu-zisă de spectacole. Pentru că activitatea teatrală și serbările făceau parte din protocolul regal, s-au găsit însă două modalități de rezolvare pe moment a problemei. A fost, așadar, amenajat un teatru de buzunar în Mica Galerie ce ținea de apartamentele regelui sau, ca o alternativă mai spațioasă, s-a utilizat holul de la baza scării Ambasadorilor, ambele spații făcând parte din Corpul Central³⁵.

Abia după 1742, regele s-a lăsat convins de arhitectul său (Ange-Jacques Gabriel) să ordone începerea studiilor pentru realizarea unei săli de spectacole, care a fost dedicată în realitate marilor evenimente regale, chiar dacă a fost numită „L'Opéra”³⁶. Iar argumentul forte în demararea grandiosului proiect a constat tocmai în faptul că se anunțau trei nunți ale moștenitorilor regali, evenimente de anvergură internațională ce urmau să uimească prin fast întreaga Europă.

Amplasamentul ales s-a suprapus în mare parte aceleia din planurile lui Ludovic al XIV-lea și ale arhitecților Mansart și Vigarani. Noua extindere spre nord prezenta și avantajul de a utiliza pentru amfiteatru panta naturală spre bazinul

is-xiv, consultat la 5.03.2022.

35. În <http://www.chateauversailles.fr/decouvrir/domaine/chateau/appartement-interieurroi#la-chambre-de-louis-xv>, consultat la 6.02.2021.

36. Aston Martin, „La Chapelle & L'Opéra”, în *Le Figaro* (collection), nr. 1, decembrie 2005, pp. 70-78.

Dragonului și al lui Neptun (a căror apă putea fi folosită rapid în cazul unor incendii, de altfel dese, ce surveneau în aceste săli). De asemenea, astfel se putea amplasa mai facil sub scenă voluminoasa mașinărie „à tiroirs“ de manevrare a decorurilor și de urcare-coborâre la nivelul scenei a planșeului pe care luau loc până la 80 de muzicieni, arhitectură teatrală de care a răspuns „«mașinistul» Arnoult”³⁷. Secțiunea orizontală a Operei regale nu respecta structura teatrului italian, fiind o elipsă trunchiată cu o profunzime de 45 m, înconjurată de trei rânduri de lojă (din care cea centrală era destinată familiei regale și putea fi despărțită de sală printr-un grilaj pliabil, aurit și el). Întregul ansamblu era strălucitor datorită acoperirii unor vaste zone cu foiță de aur, iar ampla boltă pictată era susținută de colonade impresionante. Acest ansamblu monumental, care costase doar în ultimii doi ani de construcție peste 2.000.000 de livre aur (aprox. 800 kg!), a devenit implicit și o declarație de independență față de moștenirea renascentistă. Opera de la Versailles se abătea astfel de la stilul italian, devenit canonic în arhitectura teatrală, propunând un spațiu polivalent în formă de elipsă trunchiată, planșeul acoperit cu plăci mari de mozaic din marmură fiind înclinat spre scenă.

Manifestările de aici erau în mod intenționat foarte luxoase, pentru ca nobilimea să graviteze din proprie inițiativă în jurul unui centru de putere, unde putea fi mai ușor controlată, pentru a nu se lăsa atrasă de Fronda hughenotă (mișcare a protestanților francezi care contestau armat puterea centralistă a monarhiei catolice).

Opera regală de la Versailles³⁸ a fost inaugurată în 1780, cu ocazia nunții Delfinului (acela ce va domni sub numele de Ludovic al XVI-lea) cu Maria-Antoaneta a Austriei, sala fiind destinată ulterior mai ales nunților regale, balurilor și recepțiilor, astfel că, până la încheierea dramatică a dinastiei lor, nu se organizaseră acolo – din cauza costurilor exorbitante de administrare – decât 14 evenimente.

37. Caroline Lécharny, „Visite du palais de Versailles”, art. cit., 2005, pp. 86-87.

38. Eugenio Barba, Nicola Savarese, *Cele cinci continente ale teatrului. Fapte și legende din cultura materială a actorului*, traducere de Vlad Russo, București, Nemira, 2018, p. 115.

În 1780, se inaugurase în ansamblul Micului Trianon și teatrul privat al reginei Maria-Antoaneta, după ce în galeriile Marelui Trianon se improvizaseră câteva scenete inspirate de ea. Inițial, Trianonul³⁹ a fost construit între 1670-1672 în nord-estul domeniului, sub forma unui luxos parc de pavilioane acoperite cu țigle albe și albastre din porțelan, un loc retras unde Regele Soare ajungea „navigând“ efectiv pe Marele Canal pentru a se întâlni cu favorita oficială din acea perioadă, marchiza de Montespan. Cum aceasta a căzut în dizgrație ca urmare a implicării nedovedite însăși în *Afacerea otrăvurilor* din 1677, reședința va deveni, mai ales după definitivarea din 1688, locul de desfășurare a vieții de familie a Regelui Soare. Urmând modelul ilustrului său tată, Ludovic al XV-lea va construi în apropiere pavilionul Micului Trianon pentru favorita sa, doamna de Pompadour, pentru ca Ludovic al XVI-lea să-l dăruiască în 1776 soției sale încă iubite, Maria-Antoaneta⁴⁰. Iar una dintre fanteziile pe care aceasta și le-a permis acolo a fost și aceea a unui „Teatru al Reginei“, dedicat pasiunii sale scenice, la a cărei manifestare aveau acces doar intimii. După ce se organizaseră mai întâi câteva scenete în galeria Orangeriei, s-a hotărât construirea după planurile arhitectului Mique a unui teatru de buzunar, inaugurat în 1780. Acesta simula o „bombonieră“⁴¹, ce sintetiza la scară redusă elemente din arhitectura sălii de teatru de la castelul Choisy-le-Roi, dar și a Operei învecinate, inclusiv un mecanism complex de manevrare scenică⁴².

În ambientul său, au fost reprezentate pentru anturajul regal spectacole invitate, dar, de cele mai multe ori, pe scena iluminată cu lumânări dădea spectacole trupa autointitulată a „Seniorilor“, compusă din apropiații reginei. În repertoriu, apăreau mici piese agrementate cu arii la modă pe atunci în saloanele pariziene. Și, pentru că Maria-Antoaneta era cucerită de ideea

39. Robert Colonna d'Istria, „La suite impériale“, în *Le Figaro* (collection), nr. 6, mai 2006, pp. 99-104.

40. Jean-Christian Petitfils, „Les folies Bèrgere“, în *Le Figaro* (collection), nr. 6, mai, 2006, pp. 123-125.

41. *Ibidem*, p. 128.

42. Christian Biet, Christophe Triau, *Qu'est-ce que le théâtre?*, Paris, Gallimard, 2006, pp. 196-200.

de a interpreta roluri de ingenue, păstorite ori subrete (dar fără a fi înțelese și servituțele implicate în realitate de respectiva stare socială!), piesele alese trebuiau să urmeze strict aceste cerințe. Deși nu cerea deschis să dețină rolul principal, totul era centrat în jurul său în cazul spectacolelor – *Ghicitorul satului* de J.-J. Rousseau, unde ea susținea rolul Colette; *Bărbierul din Sevilla* de Beaumarchais (Rosine); *Regele și fermierul* de Sedaine (Jenny); *Zorii și apusul la țară sau Sabotul pierdut* de Augustin de Piis și Pierre-Yon Barré (Babet)⁴³. Conform memoriilor timpului, reprezentațiile date acolo erau doar niște transpuneri grandilocvente ce evidențiau cantoul remarcabil al reginei, dar și faptul că ea își recita replicile destul de stângaci.

Urmându-și pasiunile campestre, Maria Antoaneta ajunsese să se închipuie în timpul liber un fel de „țărăncuță”, așa că a pus să i se construiască (1783-1787) și un „Cătun al... Reginei”⁴⁴. Spațiu al altor fantezii ce ignorau de fapt viața mizeră a țărănimii, acesta ar fi trebuit să reconstituie eclectic o idealizată viață de la țară. Astfel, un labirint de alei putea duce de la un „chateau” modest spre ferma regală, ce cuprindea un șopru cu animale pentru lapte, cotețe, un hulubar, o moară, lacuri cu pește și păsări, turnulețe, odeonuri, pavilioane, căsuțe cochete acoperite cu stuf, o grotă artificială, stânci, grădini englezești cu boschete sălbatice (atent îngrijite de grădinari!) sau grădini simetrizate în stil francez...

Campania de „naționalizare” artistică inițiată de Regele Soare a continuat deci și de-a lungul generațiilor următoare, Ludovic al XV-lea hotărând, în 1762, înființarea în sala teatrului Bourgogne a unei Opere comice⁴⁵ al cărei rol era de fapt de a asimila Opera italiană din Paris. În 1780, succesorul său, Ludovic al XVI-lea, va mai face un pas în acest sens, interzicând orice titulatură străină în domeniul spectacolului, după ce hotărâse mutarea a ceea ce devenise Opera comică în sala Favart⁴⁶, ce va fi amenajată totuși în stil... italian.

43. Jean-Christian Petitfils, art. cit., 2006, p. 126.

44. *Ibidem*, p. 127.

45. <https://www.opera-comique.com/fr/histoire-l-opera-comique>, consultat la 10.01.2020.

46. În <https://fr.mappy.com/plan#/Place%20Boieldieu%2075002%20Paris>, consultat la 24.02.2021.

În acest răstimp, cultivând ușor disident opere ale dramaturgilor iluminiști, Maria Antoaneta nu își dădea seama că exact spiritul operei acestora va contribui la ghilotinarea Ludovicilor, din care făcea și ea acum parte. Insesizabil, se apropia anul 1789, al izbucnirii Marii Revoluții Franceze, denumită azi pe bună dreptate în patria sa de origine „La Grande Terreur“ – „Marea teroare“.

Bibliografie:

- ASTON, Martin, „La Chapelle & L’Opéra“, în *Le Figaro* (collection), nr. 1, decembrie 2005, pp. 70-78.
- ASTON, Martin, „Les chantiers du couchant“, în *Le Figaro* (collection), nr. 1, decembrie 2005, pp. 79-82.
- ASTON, Martin, „La bataille de l’eau“, în *Le Figaro* (collection), nr. 6, mai 2006, pp. 70-85.
- BARBA, Eugenio și Savarese, Nicola, *Cele cinci continente ale teatrului. Fapte și legende din cultura materială a actorului*, traducere de Vlad Russo, București, Editura Nemira, 2018.
- BEAUSSANT, Philippe, „Le Songe du Roi-Soleil“, în *Le Figaro* (collection), nr. 1, decembrie 2005, pp. 20-33.
- BEAUSSANT, Philippe, „Le roman de Versailles“, în *Le Figaro* (hors série), 2007, pp. 22-47.
- BEAUSSANT, Philippe, „Entre ciel et terre“, în *Le Figaro* (hors série), 2007, pp. 108-113.
- BIET, Christian; TRIAU, Christophe, *Qu’est-ce que le théâtre?*, Paris, Gallimard, 2006.
- ISTRIA, Robert Colonna d’, „La suite impériale“, în *Le Figaro* (collection), nr. 6, mai 2006, pp. 90-107.
- BERTHIER, Karine, *D’une rivière à l’autre. Histoire de la Seine dans Le-Val-de-Marne*, Val-de-Marne, Conseil Général de Val-de-Marne, 2009.
- GRIMAREST, Jean-Léonor, *La vie de Molière*, Paris, chez Jacques Lefebvre, MDCCV, f.p.: <https://books.google.fr/books?id=1-Do0Ix2OLOYC&dq=inauthor%3AGrimarest&hl=fr&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>.
- LÉCHARNY, Caroline, „Visite du palais de Versailles“, în *Le Figaro* (collection), nr. 1, decembrie 2005, pp. 58-69, 84-87.
- LÉCHARNY, Caroline, „Visite de jardins“, în *Le Figaro* (collection), nr. 6, mai 2006, pp. 56-69, 86-89, 108-113 și 130-137.

- LEVINO, Frédéric; SANTOS, Gwen dos, https://www.lepoint.fr/c-est-arrive-aujourd-hui/25-aout-1680-le-jour-ou-la-comedie-francaise-donne-son-premier-spectacle-25-08-2019-2331475_494.php#.
- MUNTEANU, Romul, *Clasicism și baroc în cultura europeană din secolul al XVII-lea* (3 vol.), Colecția „Studii“, vol. III / Partea a treia, București, Editura Univers, 1985.
- NAUDEIX, Laura, „L'union des langages artistiques“, în *Molière. Les secrets d'un génie, Le Point, Grandes Biographies, Hors séries*, No. 31, janvier-février, 2022, pp. 49-51.
- PRUCHNICKI, Vincent „Un théâtre au château de Versailles : la comédie de la cour des Princes“, *Bulletin du Centre de recherche du château de Versailles; Sociétés de cour en Europe, XVIe-XIXe siècle – European Court Societies, 16th to 19th Centuries*, 2009, în <https://journals.openedition.org/crcv/10909>.
- PETITFILS, Jean-Christian, „Les folies Bèrgere“, în *Le Figaro* (collection), nr. 6, mai, 2006, pp. 114-129.
- STAMATOIU, Cristian, *Istoria antropologică a activării reflexului teatral (O viziune holistică asupra civilizației scenei în interconexiune cu mentalul colectiv continuu)*, București/ Cluj-Napoca, Editurile Eikon/ Școala Ardeleană, 2015.
- STAMATOIU, Cristian, „Geografii teatrale pe firul istoriei și al râului (II): Sena la Paris“, în *Cercetări teatrale*, nr. 1 (3), pp. 15-36.
- *
- Le CENTRE des monuments nationaux, *Le dernier voyage de Louis XIV*, în <http://www.leroiestmort.com/fr/convoi-funeraire-de-louis-xiv>.

Resurse media:

- BRACHER, Iulia, *Versailles, le propre et le sale*, film documentar din seria *Toute l'histoire*, în prezentarea autoarei, La Plaine Saint Denis, AB Productions, 2016.
- DELTOMBE, Bruno, *Molière et ses mystères*, film documentar din seria *Les secrets de l'histoire*, sub conducerea lui Jean Louis Remilleux și prezentată de Stéphane Bern, Paris, Société Européene de Production et France Télévisions, 2022.
- FABRIQUE, Françoise Cros de; LUSA, Frédéric, *Les Trésors du Chateau de Versailles*, film documentar, Paris, Martange Productions și France Télévisions, prezentare: Sophie Jovillard, 2015.

TOURANCHEAU, Phillipe, cu concursul lui Richard Poisson și Cédric Harrang, *Versailles, les défis du Roi Soleil*, film documentar, Paris, Éclectic et France Télévisions, prezentare: Pierre Tissot, 2019.

Resurse web:

<http://www.chateauversailles.fr/decouvrir/domaine/chateau>

<http://www.sitemoliere.com>

<http://www.toutmoliere.net>

<https://fr.mappy.com/>

<https://mapcarta.com/fr/W4263379>

<https://www.comedie-francaise.fr/#>

<https://www.opera-comique.com/fr/histoire-l-opera-comique>